

СТАНОВИЩЕ

за конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“,
обявен от Института за литература – БАН (ДВ, бр. 102/ 8 февруари 2019 г.)

от доц. д-р Мая Петрова-Танева,
Институт за литература, БАН

Единствен кандидат в конкурса за професор, обявен от Института за литература – БАН (ДВ, бр. 102/ 8 февруари 2019 г.), е доц. д.н. Ана Стойкова Стойкова.

Доц. Ана Стойкова е утвърден учен медиевист и палеославист с международен престиж и автор на редица приноси изследвания върху старобългарската литература. Макар че има богат опит като преподавател в Пловдивския, Варшавския и Новия български университет, нейният път в науката е свързан преди всичко с Института за литература, където тя постъпва през 1978 г. и където последователно работи като филолог-специалист, научен сътрудник, старши научен сътрудник II ст. / доцент (от 1999 г.). Със своята впечатляваща по обем и дълбочина монография “Мъченията на св. Георги Победоносец в южнославянската средновековна традиция” (724 с.) през 2015 г. Ана Стойкова става доктор на науките. Тя изиграва важна роля в подготовката на четирите тома на авторитетната Кирило-Методиевска енциклопедия, в която поема един от най-трудоемките и тежки ресори – библиографията. Голяма част от времето и енергията си тя посвещава на популярното в медиевистичните среди списание „Старобългарска литература“ като член на редколегия, а от 2012 г. – и като негов главен редактор. Ана Стойкова участва активно в международните и национални проекти на секция Стара българска литература към Института и ръководи най-мощния от тях – „Старобългарската литература в контекста на византийската и славянските средновековни литератури“, обединяващ личните изследователски теми на членовете на научния колектив; организатор е и на редовно провеждания в рамките на този проект семинар, където колеги от различни научни институции представят свои текущи дирения и постижения; отговаря за международното сътрудничество на Секцията с Румъния и Полша, а успехът ѝ в тази област се доказва от факта, че ръководените от нея проекти вече неколккратно се подновяват. От 1999 до 2001 г. доц. Стойкова е научен секретар на Института за литература; тя е и негов дългогодишен заместник-директор (2001– 2007, 2012–) – административно длъжност, която заема и сега.

Доц. Ана Стойкова участва в конкурса с четири книги (от които една в съавторство и една, представляваща електронно издание), 35 научни статии и студии на български и английски език, редица рецензии, персоналии и статии в енциклопедични и справочни издания. Всички те са публикувани през 2000– 2018 г., т.е. след нейната хабилитация за доцент. Пълният списък на трудовете ѝ съдържа 141 заглавия. Основната част от тях са посветени на проблеми на славянската преводна агиография, кирилometодиевистиката, проучването на средновековното ръкописно наследство и публикуването на неизвестни южнославянски текстове и преписи. Представени са 168 забелязани от авторката цитирания, част от които в чуждестранни издания. В краткия си обзор тук ще се спра на някои тях в хронологически ред, тъй като това позволява да се очертаят развитието на специфичната за Ана Стойкова методология и често новаторските елементи, които тя въвежда при изследването на нелитургически текстове с отворена традиция.

Ще започна с електронното издание на трите южнославянски превода на византийския Физиолог (2011), високо оценено както в България, така и в чужбина. То е направено под формата на интернет сайт и предлага модерен начин не просто да бъдат съпоставени отделните преписи от една и съща редакция, често съществено различаващи се по език, правопис, словоред, лексика и подредба на словата, но и всеки един от текстовете да може да бъде възстановен и четен поотделно в цялостния му вид. Изданието е придружено от подробна информация за историята на паметника, за запазените преписи, за ръкописите, в които те са поместени, за библиотеките, където се съхраняват, паралелен гръцки текст (когато е известен), динамично формирани речници, превод на съвременен български език и библиография. Големи преимущества на изданието са, че сайтът е достъпен отвсякъде, изключително удобен е за ползване и, не на последно място, много красив.

Темата за светците-змееборци отдавна е във фокуса на вниманието на Ана Стойкова. На нея тя посвещава редица статии и студии (над 10 в библиографската справка за авторката), както и две монографии – “Мъченията на св. Георги Победоносец в южнославянската средновековна традиция” (2015) и „Светци змееборци в южнославянската средновековна традиция: Теодор Тирон, Теодор Стратилат, Георги Победоносец“ (2019). Първата от тях представлява задълбочено и несъмнено много приносно научно изследване за култа и агиографската традиция на може би най-популярния християнски светец-войн. Подробно и прецизно авторката представя

възникването не почитта към св. Георги, изважда на бял свят редица любопитни факти и противоречиви хипотези около личността му, проследява развитието на култа в различни етноконфесионални общности и техния принос към историята на светеца. Естествено, акцентът пада върху свързаната с възхвалата му огромна по обема си агиографска литература. Неговите Мъчения оформят плетеница от взаимно свързани, но изключително разнообразни редакции и версии още на гръцка почва. Това, наред с дългата история на битуване на преводите им в славянските ръкописи и интензивността на тяхното преписване, изключително много затруднява издирването на първообразите на славянските преводи. Въз основа на внимателен текстологичен анализ Ана Стойкова успява да разграничи отделните преводи и техните редакции и вариации, прави обосновани предположения за времето и мястото на възникването им, за използваните при превода византийски протографи, за типа сборници, където тези текстове се разпространяват. Един от най-големите приноси на книгата е, че тя прави достъпни в оригинал множество доскоро непознати или слабо познати славянски текстове. Подвизите на св. Георги, четени и преписвани векове наред, с тяхното безкрайно многообразие от приказни елементи, където различните мъчения на светеца се съпътстват от безкрайни чудеса (като напр. съда над светеца, осъществен от точно 72-ма царе, или неговото трикратно възкресение преди да бъде окончателно посечен с меч) съдържат безценен изворов материал за литературоведи, културолози, езиковеди и изкуствоведи.

Темата е продължена в новата монография на Ана Стойкова, представена като хабилитационен труд в настоящия конкурс. В нея обект на изследване е един конкретен мотив – победата над змей, застъпен както в средновековната книжовност, така и в библейската и класическата литература, а също в народната култура и фолклор. Макар че традиционно се обвързва с житийния цикъл за св. Георги, той е част от биографичния разказ и за други двама много известни светци-воини – св. Теодор Тирон и св. Теодор Стратилат. Всъщност, както Ана Стойкова убедително показва, змееборски подвиг най-ранно е засвидетелстван сред чудесата на св. Теодор Тирон; впоследствие той силно повлиява традицията на св. Теодор Стратилат, а при св. Георги се открива относително късно, едва след XII в. Стойкова предлага обобщена информация за култа на всеки един от тези трима раннохристиянски мъченици, извлечена от разнообразни исторически, археологически и иконографски извори, прави много подробен преглед на гръцката традиция, като отчита появата и интерпретацията на мотива за змееборството в различни творби, времето на неговата поява, обрастването му с допълнителни елементи и

разпространението му в различни по предназначение кодекси – както като част от житийно произведение, така и като самостоятелно функционираща творба. На този фон е въведен южнославянският ръкописен материал. Трябва да се подчертае, че дори и само неговото издирване по описи на книгохранилища и архиви и обстойното му проучване и систематизиране има приносен характер, тъй като много от изследваните ръкописи не попадат в обсега на агиографския справочник *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica* на Кл. Иванова. Несъмнен успех на Ана Стойкова е също, че успява да идентифицира сръбския кодекс, по който през 1886 г. В. Ягич публикува *Чудото на св. Георги със змея* (препис, много важен за историята сред южните славяни на текста, съответстващ на Разширената гръцка редакция BHG 678b), да открие и негово по-ранно копие, както и да проследи присъствието на този текст в архаичните средногорски дамаскини, свързани с Аджарския книжовен център през XVII в.

Изучаването на южнославянските преписи изправя Ана Стойкова пред изключително трудна задача. Първо, част от текстовете, с които тя се занима (особено староизводните), показват много голяма вариативност вследствие от непрекъснатите промени в тях, дължащи се на редакторски намеси в течение на времето – както по отношение на езика и лексиката, така и на добавянето или отпадането на мотиви в сюжетната схема. Второ, слабата проученост и понякога лисващата информация за византийската традиция и нейните разклонения, отчетливо видна при двамата Теодоровци, където е наличен само по един публикуван гръцки текст, не дава стабилна база за сравнение. Всичко това прави много трудно, а понякога и невъзможно да се определи кой препис стои най-близо до архетипа на превода, да се установи стемата на преписите, тяхната последователност и евентуална взаимовръзка. За сложността на проблема добра представа дават заключенията на Ана Стойкова за историята на старобългарския превод на *Мъчението на Теодор Стратилат от Авгар*. Тя установява, че неговият преславски превод вероятно възниква в рамките на триоден или триодно-минеен панигирик и отначало не съдържа чудото със змея. Като част от ранната богослужевна литература този превод намира разпространение както на територията на Охридската архиепископия, в западнобългарски и сръбски сборници, така и в Русия, като при това се преписва в различни по своето предназначение книги. На основата на текстологически наблюдения тя разпределя известните ѝ преписи в 2 основни групи, всяка от които има по 3 подгрупи. Според Стойкова *Чудото със змея* явно е по-късна интерполация, но неговото добавяне към мъчението не е еднократен акт – липсващият епизод има три независими превода, които съответно на три пъти са допълвани към вече

съществуващия славянски текст на житиеписната творба на различни етапи от неговата трансмисия. Не по-малко комплицирана текстологична картина има *Чудото на св. Георги със змея* – Ана Стойкова обособява два превода от т. нар. Разпространена гръцка редакция ВHG 678, един превод на Разширената гръцка редакция ВHG 678b (който може да е навлязъл в южнославянска книжнина и през руски източници) и един превод по неустановен гръцки оригинал. Като анализира езика им, авторката откроява специфичните за всеки превод или редакция граматически и лексикални характеристики, извежда списък с архаични и редки думи и предлага обосновани хипотези за времето и мястото на тяхната поява.

Изследването на змееборските подвизи на св. Теодор Тирон, св. Теодор Стратилат и св. Георги е съпроводено с критическо издание на всички анализирани в книгата южнославянските текстове, което въвежда в научно обращение важен и интересен от езикова и литературна гледна точка материал. *Чудото на св. Теодор Тирон с майката и змея* се публикува по всички известни преписи, разделени на успоредни хоризонтални сегменти – метод, използван от авторката в двете дискутирани тук по-ранни нейни монографии за представяне на текстове с голяма вариативност и позволяващ тяхната детайлна съпоставка.

В края на прегледа на научната продукция на Ана Стойкова бих искала да спомена участието ѝ в престижни колективни академични издания като *Историята на българската средновековна литература* (съст. А. Милтенова, С., 2008 и 2009), обзорите ѝ върху трансформациите на култа към св. Кирил и Методий през Българското средновековие, върху агиографския репертоар през IX–X в., върху използването на информационните технологии в литературознанието и др., които показват нейния точен, ясен и обективен поглед върху процеси, проблеми и творби на старата българска книжнина през различни исторически епохи.

Познавам доц. Ана Стойкова от 1998 г., когато аз самата станах член на Секция „Стара българска литература“ на ИЛ при БАН. Следя и познавам нейните публикации, нейните изяви на национални и международни научни форуми, работата ѝ като главен редактор на сп. „Старобългарска литература“, свидетел съм на усилията ѝ за издигане на авторитета на списанието и на Института за литература. За мен лично, както и, вярвам, за цялата старобългаристична колегия, Ана Стойкова е пример за научна етика, задълбочени познания и висок професионализъм. Въз основа на нейните несъмнени научни приноси, както и на приноса ѝ в научната работа в Института за литература

напълно убедено препоръчвам на почитаемото научно жури на доц. Ана Стойкова да бъде присъдена академичната длъжност професор, за което ще гласувам.

01.06.2019 г.

Доц. д-р Мая Петрова-Танева